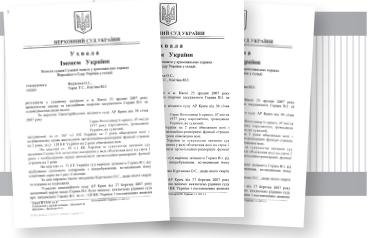

Аналіз судової практики

Судова практика призначення покарань за хабарництво (ст. 368 Кримінального кодексу України) *

На виконання Плану роботи Верховного Суду України на I півріччя 2012 р. Верховний Суд України спільно з апеляційними судами провів аналіз практики призначення судами покарань за хабарництво. Актуальність цього аналізу зумовлена необхідністю забезпечення єдиної судової практики застосування судами законодавства при призначенні покарань за хабарництво.

Завдання з проведення аналізу полягало в тому, щоб з'ясувати природу (суть) помилок, які допускають суди при обранні покарання за одержання хабара, дослідити умови й причини їх виникнення з метою запобігання помилкам у подальшому, а також забезпечити реалізацію принципів законності, обґрунтованості та справедливості при визначенні міри покарання за цей вид злочину.

Статистичні дані

Згідно з даними Державної судової адміністрації України, у 2011 р. за вироками, що набрали законної сили, за одержання хабара (ст. 368 Кримінального кодексу України; далі — КК) засуджено 767 осіб [774]¹, що на 0,9 % менше порівняно з 2010 р., із них: за ч. 1 ст. 368 КК засуджено 281 особу [347]; за ч. 2 ст. 368 КК — 451 [414]; за ч. 3 ст. 368 цього Кодексу — 35 [13].

Порівнюючи статистичні дані з 2001 р., кількість засуджених за одержання хабара в 2011 р. збільшилась у 2 рази (2001 р. — за ст. 368 КК засуджено 376 осіб).

До позбавлення волі у 2011 р. суди засудили 131 особу [99], що становить 17,1 % [12,8 %] від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них: за ч. 1 ст. 368 КК — 17 осіб [9], за ч. 2 ст. 368 КК — 100 [79], за ч. 3 ст. 368 КК — 14 [11]. Обмеження волі суди призначили — 12 особам [11], виправні

роботи — 5 [1]. Покарання у виді штрафу призначено 182 особам [175], або 23,7 % [22,6 %] від кількості засуджених за цей вид злочинів.

Призначаючи покарання, суди застосовували ст. 75 КК (звільнення від відбування покарання з випробуванням) до 417 осіб [479], або 54,4 % [61,9 %] від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них: за ч. 1 ст. 368 — до 87 осіб [170], або 20,9 % [35,5 %] від кількості всіх звільнених від відбування покарання з випробуванням; за ч. 2 ст. 368 — до 311 [307], або 74,6 % [64,1 %]; за ч. 3 ст. 368 — до 19 [2], або 4,6 % [0,4 %].

У 2011 р. звільнено від покарання внаслідок акта амністії 8 [5] осіб. Суди призначили більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, 151 особі [163].

До осіб, засуджених за одержання хабара, суди застосували передбачені законом додаткові види покарання. Зокрема, позбавили права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 559 осіб [464], що становить 72,9 % [59,9 %] від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них: за ч. 1 ст. 368 КК — 189 осіб [181], за ч. 2 ст. 368 КК — 342 [273], за ч. 3 ст. 368 КК — 28 [10]. Конфіскація майна застосована до 91 засудженого [82]. Стосовно 66 осіб [36] застосували позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

У 2011 р. виправдано 9 осіб [10].

За одержання хабара засуджено 168 жінок [161], або 21,9 % [20,8 %] від кількості засуджених за цей вид злочинів. 125 осіб [126] вчинили злочини за попередньою змовою з іншими особами.

На час вчинення злочину 296 [315] осіб обіймали посади державних службовців, 362 [385] — були іншими службовцями, 13 [12] — військово-службовцями; 50 [37] — лікарями (фармацевтами), 34 [23] — вчителями, викладачами. 78,1 % [74,9 %] винних осіб на момент вчинення злочину мали вищу освіту.

* Матеріали до друку підготували суддя Верховного Суду України **В. Ф. ПИВОВАР** і головний консультант управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України **О. С. ІЩЕНКО**.

¹ Тут і далі у квадратних дужках наведено відповідні показники за 2010 р.

У 2011 р. в апеляційному порядку скасовано та змінено вироки щодо 238 осіб [164], засуджених місцевими судами за злочини, передбачені ст. 368 КК, із них: у 23 [13] справах прийнято рішення про направлення справи на додаткове розслідування; у 89 [65] про направлення на новий судовий розгляд; 42 [33] змінено у зв'язку з пом'якшенням покарання; 20 [13] — у зв'язку з перекваліфікацією злочину.

Дотримання судами вимог ст. 65 КК

Призначення покарання, співмірного зі ступенем тяжкості вчиненого злочину, особою винного та обставинами, що впливають на визначення його виду і розміру, є завершальним етапом розгляду кримінальної справи.

Призначене покарання має на меті не тільки покарати, а й сприяти виправленню засуджених, а також запобігати вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Інакше в разі призначення невідповідних, невиправдано м'яких чи надто суворих покарань, мети покарання буде важко досягти. Водночас такого змісту судові акти не додаватимуть авторитету судовій владі, викликатимуть сумніви в її спроможності ухвалювати законні й справедливі рішення.

Одержання хабара є злочином у сфері службової діяльності, а його суб'єкти — тільки службові особи. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за таке діяння необхідно повно та всебічно дослідити всі обставини справи: з'ясувати службове становище особи, місце її роботи, коло повноважень, поведінку до вчинення злочину, мотиви, мету, характер учинених дій, наявність причинного зв'язку між службовим становищем особи, протиправним використанням службових повноважень та наслідками, що могли настати в результаті використання цих повноважень чи можливостей службового становища. Зібрані докази мають бути ретельно перевірені під час судового розгляду, що є запорукою призначення покарання відповідно до вчиненого.

Відповідальність за одержання хабара настає за умови, якщо службова особа одержала його за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабар, чи в інтересах третьої особи, будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, яку вона може чи повинна вчинити відповідно до своїх службових повноважень.

Розгляд справ зазначеної категорії проводиться на підставі положень КК, чинних на час їх

застосування, та після внесення змін (Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (далі — Закон № 3207-VI), положень Закону від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства, з урахуванням роз'яснень Верховного Суду України (постанова Пленуму від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» та постановва Пленуму від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (далі — постанова Пленуму № 7).

До 1 липня 2011 р. була чинною редакція ст. 368 КК згідно із Законом від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.

Стаття 368. Одержання хабара

1. Одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища — карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Одержання хабара у великому розмірі або службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням хабара, — карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Одержання хабара в особливо великому розмірі або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, — карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Хабарем у великому розмірі вважається такий, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому — такий, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 КК, посади яких згідно зі ст. 25

Закону «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є особи, зазначені в ч. 1 ст. 9 Закону «Про державну службу», та особи, посади яких згідно зі ст. 25 цього Закону віднесені до першої та другої категорій.

3. Повторним у статтях 368 і 369 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених цими статтями.

4. Вимагання хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Законом № 3207-VI, який набрав чинності 1 липня 2011 р., ст. 368 КК викладено в такій редакції:

Стаття 368. Одержання хабара

1. Одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища — карається штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Одержання хабара у значному розмірі — карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Одержання хабара у великому розмірі або службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням хабара, — карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною

діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Одержання хабара в особливо великому розмірі або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, — карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Хабарем у значному розмірі вважається такий, що у п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі — такий, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі — такий, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364, посади яких згідно зі ст. 25 Закону «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є особи, зазначені в ч. 1 ст. 9 Закону «Про державну службу», та особи, посади яких згідно зі ст. 25 Закону «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій.

3. Повторним у ст. 368 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених цією статтею, або злочинів, передбачених статтями 368³, 368⁴, 369 цього Кодексу.

4. Вимагання хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Порівняльний аналіз санкцій ч. 1 ст. 368 КК у попередній і чинній редакціях цього Кодексу свідчить про пом'якшення покарання за новою редакцією цієї частини статті.

Одержання хабара є корисливим злочином. Від розміру хабара залежить кваліфікація злочину.

При кваліфікації одержання хабара за ознаками значного, великого або особливо великого розміру суди керуються приміткою до ст. 368 КК, виходячи з неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що встановлюється на рівні податкової соціальної пільги з урахуванням положень закону для відповідного року.

Відповідно до п. 5 підрозділу 1 розд. XX Податкового кодексу України (далі — ПК) для норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розд. IV цього Кодексу для відповідного року.

Податкова соціальна пільга, передбачена підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розд. IV ПК, дорівнює розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який встановлюється на 1 січня звітного року.

Пунктом 1 розд. XIX ПК встановлено, що податкова соціальна пільга, передбачена підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 цього Кодексу, набирає чинності з 1 січня 2015 р. А до 31 грудня 2014 р. для цілей застосування цього підпункту податкова соціальна пільга надається у розмірі 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатних, який встановлено на 1 січня звітного року.

Законом від 23 грудня 2010 р. № 2857-VI «Про Державний бюджет України на 2011 рік» цей прожитковий мінімум для працездатних осіб із 1 січня 2011 р. становив 941 грн. Податкова соціальна пільга (50 %) становила 470,50 грн.

Таким чином, враховуючи зазначене та положення приміток до ст. 368 КК, хабар у великому розмірі вважається таким, що у двісті і більше разів перевищує 470,50 грн; в особливо великому — такий, що у п'ятсот і більше разів перевищує 470,50 грн, а з 1 липня 2011 р. значний розмір є таким, що у п'ять і більше (до двохсот) разів перевищує 470,50 грн.

Аналіз судових вироків у кримінальних справах зазначеної категорії свідчить про те, що суди призначали покарання у межах, встановлених у санкції частин ст. 368 КК, що передбачають відповідальність за вчинений злочин, у тому числі за дії, вчинені до набрання чинності 1 липня 2011 р. Законом № 3207-VI, застосовуючи норми закону, який набрав чинності після цієї дати.

Так, *Перевальський районний суд Луганської області вироком від 26 липня 2011 р. директору ТОВ «Квінта» А., який 7 червня 2011 р. отримав від Г. хабар у розмірі 1 тис. грн за видачу довідки*

про працевлаштування Д. після його умовно-дострокового звільнення з виправної колонії, призначив за ч. 1 ст. 368 КК покарання у виді штрафу в розмірі 8 тис. 500 грн. з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, строком на два роки.

Інший приклад.

Шевченківський районний суд м. Чернівців вироком від 6 вересня 2011 р. призначив Н. покарання за ч. 1 ст. 368 КК у виді штрафу в розмірі 8 тис. 500 грн за те, що він, працюючи викладачем Чернівецького транспортного коледжу, у період літньої екзаменаційної сесії 17 червня 2011 р. як екзаменатор отримав хабар у розмірі 1 тис. 680 грн за виставлення позитивних оцінок студентам.

Покарання у наведених справах були призначені судами у межах санкції ч. 1 ст. 368 КК (у редакції Закону № 3207-VI) з урахуванням положень ч. 1 ст. 5 КК, оскільки під час постановлення вироків новий закон поліпшував становище засуджених.

Необхідно зазначити, що й судова практика застосування попередньої й нової редакцій частин 2, 3 та 4 ст. 368 КК не викликає особливих зауважень. У разі вчинення злочину до 1 липня 2011 р., а розгляду справи після цієї дати, суди кваліфікували вчинені дії та призначали покарання за раніше чинним законом, вважаючи, що нова редакція закону посилила відповідальність за хабарництво і згідно з вимогами ч. 2 ст. 5 КК не має зворотної дії в часі. Якщо ж злочин вчинено після 1 липня 2011 р. і, відповідно, судовий розгляд справи відбувся після цієї дати, то суди правильно застосовують новий закон про відповідальність за хабарництво. Таку практику вважаємо правильною. Недоліком, на нашу думку, є те, що у переважній більшості вироків суди не зазначають у редакції якого закону кваліфікуються дії особи та призначається покарання. Але загалом практика застосування положень про зворотню дію закону в часі істотних зауважень не викликає.

Як установлено під час проведення аналізу, суди, призначаючи покарання, в більшості випадків дотримувалися вимог ст. 65 КК та враховували положення постанови Пленуму № 7 (зі змінами).

У кожному конкретному випадку суди, визначаючи вид та розмір покарання, беруть до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, розмір одержаного хабара та обставини, якими він зумовлений, мотиви, з яких був одержаний, дані про особу засуджених, які, як правило, раніше

до кримінальної відповідальності не притягувалися, мають позитивні характеристики за місцем проживання та роботи, майже в усіх засуджених на утриманні перебувають неповнолітні діти. Таким чином, суди в основному дотримувалися вимог закону щодо індивідуалізації покарання.

Переважає більшість злочинів, за які особи засуджені у 2011 р., були вчинені до 1 липня 2011 р., тобто у період дії попередньої редакції ст. 368 КК, і особи засуджувалися до покарань у вигляді позбавлення волі чи штрафу, тобто до покарань, які передбачалися санкціями ст. 368 КК у чинній на той час редакції.

Серед осіб, засуджених за хабарництво, були працівники правоохоронних та контролюючих органів, сільські голови, інші особи, які обіймали на підприємствах та в установах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, викладачі під час екзаменування студентів, лікарі за видачу медичних висновків та лікарняних листків, керівники підприємств за сприяння в укладенні контрактів та договорів тощо.

Хабарі були отримані суб'єктами злочинів у вигляді грошей у національній та іноземній валюті у межах від 200 до 800 тис. грн.

Суди, призначаючи покарання, враховували посаду, яку обіймав засуджений на момент вчинення злочину, характер дій, за вчинення яких був отриманий хабар, розмір хабара.

Наприклад, Садгирський районний суд м. Чернівців вироком від 12 грудня 2011 р. засудив Х. за ч. 1 ст. 368 КК за те, що він, працюючи старшим інспектором Садгирського підрозділу кримінально-виконавчої інспекції відділу Державного департаменту України з питань виконання покарання у Чернівецькій області, отримав хабар у розмірі 1 тис. грн за підготовку та направлення до суду подання про звільнення сина хабародавця Д. від кримінальної відповідальності на підставі акта амністії. Вироком суду Х. призначено покарання у виді 8 тис. 500 грн штрафу з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на один рік.

Службові особи, які займали відповідальне становище або отримували хабар у великому та особливо великому розмірі, у більшості справ засуджувалися до покарання у виді позбавлення волі.

Так, Хотинський районний суд Чернівецької області вироком від 14 червня 2011 р. засудив

сільського голову Ф. за отримання від громадян хабара у розмірі 23 тис. доларів США (111 тис. 607 грн) за сприяння у незаконному виділенні останнім земельної ділянки площею понад 1 га. Вироком суду Ф. засуджено за ч. 2 ст. 368 КК до позбавлення волі строком на п'ять років з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на три роки з конфіскацією майна.

Водночас убачається, що в деяких випадках призначені судами строки основного й додаткового покарання не завжди відповідали ступеню тяжкості вчиненого злочину, даним про особу засудженого та враховували конкретні обставини справи і розмір хабара, одержаного завдяки займаній посаді.

Наприклад, Заводський районний суд м. Дніпропетровська вироком від 26 листопада 2010 р. засудив Б. за ч. 1 ст. 368 КК на один рік позбавлення волі з позбавленням права обіймати адміністративно-господарські посади в установах, організаціях та підприємствах незалежно від форм власності строком на один рік. На підставі ст. 75 КК Б. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік і згідно зі ст. 76 КК на нього покладені певні обов'язки. Б. засуджено за те, що він, виконуючи обов'язки начальника управління транспорту та зв'язку Дніпродзержинської міської ради, одержав від Л. хабар у розмірі 5 тис. доларів США за призначення фірми останнього перевізником пасажирів у місті поза конкурсом.

Апеляційний суд Дніпропетровської області вироком від 25 лютого 2011 р. цей вирок скасував та постановив новий, яким призначено Б. покарання за ч. 1 ст. 368 КК у виді позбавлення волі строком на два роки шість місяців з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій в органах державної виконавчої влади, строком на два роки. Апеляційний суд своє рішення мотивував тим, що суд першої інстанції недостатньо врахував тяжкість вчиненого Б. та дані, що його характеризують, тому постановив занадто м'який вирок.

Аналіз матеріалів засвідчив, що місцеві суди, як правило, враховували розмір одержаного хабара та службове становище винних осіб, однак не завжди правильно обирали покарання, необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів. При цьому траплялися випадки, коли такі рішення приймалися з

порушенням вимог кримінального та кримінально-процесуального закону.

Так, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області вироком від 15 серпня 2011 р. визнав К.М. винним у тому, що він, працюючи на посаді завідувача терапевтичного відділення Олександрійської міської лікарні № 1, виконуючи обов'язки голови комісії для проведення медичного огляду на право керування транспортними засобами, отримав від Б. та К.С. хабар у розмірі 500 грн за видачу останнім передбачених законом довідок про придатність до керування транспортним засобом без проходження обов'язкового огляду лікарями. Органи досудового слідства дії К.М. кваліфікували за ч. 2 ст. 368 КК як такі, що вчинені повторно та поєднані з вимаганням одержання хабара. Однак місцевий суд зазначені вище ознаки виключив із обвинувачення та перекваліфікував дії К.М. на ч. 1 ст. 368 КК, пославшись на те, що потерпілі не могли вимагати довідок; вимога дати хабар за вчинення незаконних дій в інтересах потерпілих не може розцінюватися як вимагання та одержання хабара, оскільки не порушує законні права цих осіб.

Призначаючи покарання, суд урахував, що К.М. вчинив злочин невеликої тяжкості, щиро розкався у вчиненому, позитивно характеризується, однак не призначив основне покарання за ч. 1 ст. 368 КК, призначивши лише додаткове у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків, на один рік. У зв'язку з тим, що прокурор відкликав свою апеляцію, апеляційний суд був позбавлений можливості виправити помилку суду першої інстанції.

Інший приклад.

Світловодський міськрайонний суд Кіровоградської області вироком від 26 вересня 2011 р. визнав О. винним у тому, що він, працюючи начальником сектору митного оформлення «Світловодськ» митного поста «Олександрія» Кіровоградської митниці, будучи службовою особою, яка займає відповідальне становище, 5 серпня 2011 р. одержав від К. хабар у розмірі 3 тис. 900 грн, поєднаний з вимаганням хабара, за організацію неупередженого проведення митного контролю та швидке митне оформлення товарів.

Місцевий суд, пославшись на те, що О. хоч і вчинив злочин, який належить до категорії тяжких, однак щиро розкався у вчиненому, за місцем роботи та проживання характеризується позитивно, вчинив злочин внаслідок збігу тяжких сімейних обставин, на його утриманні перебуває хвора мати похилого віку, яка потребує

стороннього догляду, призначив йому покарання за ч. 3 ст. 368 КК у виді позбавлення волі строком на п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями сектору митного оформлення та працівника правоохоронного органу, строком на два роки на підставі ст. 77 КК без конфіскації майна та на підставі ст. 54 КК із позбавленням спеціального звання радника митної служби 3-го рангу. На підставі ст. 75 КК суд звільнив О. від призначеного покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку два роки.

Звільняючи засудженого на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням, місцевий суд не вказав, від якого покарання звільняється засуджений, а саме — від основного чи додаткового, що є істотним порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства. Однак цей вирок суду хоч і був оскаржений прокурором в апеляційному порядку, але до моменту апеляційного розгляду справи прокурор свою апеляцію відкликав, через що апеляційний суд був позбавлений можливості виправити порушення вимог чинного законодавства, допущені міськрайонним судом під час постановлення вироку в цій справі.

Підстави та обґрунтованість застосування судами статей 75, 69 КК. Застосування додаткових покарань, передбачених ст. 368 КК

Під час проведення аналізу було встановлено, що суди в основному дотримувалися вимог закону про індивідуалізацію покарання, особливо звертаючи увагу на суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину, а саме: мотиви злочину, особу винного, а також обставини, які пом'якшували покарання. Пояснюється це тим, що особи, які були засуджені за одержання хабарів, у переважній більшості займали невисоке службове становище, а тому одержували хабарі порівняно у невеликих розмірах, за обставин, що зумовлені складними життєвими обставинами, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися, мали позитивну характеристику, підвищеної небезпеки для оточуючих не становили, їхніми діями не було завдано великої шкоди. Тому зі справ, які були розглянуті у 2011 р., вбачається, що суди здебільшого призначали покарання із застосуванням положень ст. 75 КК, тобто зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. При цьому суди враховували положення постанови Пленуму № 7.

Аналіз засвідчив, що суди, як правило, належним чином мотивували призначення покарання із застосуванням вимог ст. 75 КК.

Так, *Ленінський районний суд м. Кіровограда* вироком від 8 квітня 2011 р. визнав Ф. винним у тому, що він, працюючи державним виконавцем *Ленінського відділу Державної виконавчої служби Кіровоградського міського управління юстиції Головного управління юстиції у Кіровоградській області*, отримав від С. хабар у розмірі 300 доларів США (2373,48 грн) та 800 грн (загальна сума 3173,48 грн) за вилучення з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна п'яти записів про арешт нерухомого майна К.

Органи досудового слідства кваліфікували дії Ф. за ч. 2 ст. 368 КК як вчинення злочину «службовою особою, яка займає відповідальне становище» та «вимагання хабара». Однак місцевий суд зазначені кваліфікуючі ознаки з обвинувачення Ф. виключив та перекваліфікував його дії на ч. 1 ст. 368 КК, посилаючись на те, що відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК він не є особою, яка займає відповідальне становище, та що у справі немає доказів, які б підтверджували вимагання у потерпілого хабара.

Суд першої інстанції, враховуючи, що Ф. вчинив злочин середньої тяжкості, визнав свою вину та щиро розкався у вчиненому, позитивно характеризується за місцем роботи та проживання, правильно призначив покарання за ч. 1 ст. 368 КК у виді позбавлення волі строком на два роки з позбавленням права обіймати певні посади в органах державної виконавчої служби строком на два роки та з огляду на зазначені вище обставини на підставі ст. 75 КК обґрунтовано звільнив Ф. від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку два роки. Призначене районним судом покарання відповідає тій посаді, яку обіймав засуджений і яка не належить до посад із відповідальним становищем, та невеликому розміру отриманого ним хабара.

Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК засуджені особи можуть звільнитися від відбування основного покарання з випробуванням. Призначені при цьому додаткові покарання відповідно до вимог ст. 77 КК виконуються самостійно.

Як засвідчив аналіз, суди не завжди дотримувалися зазначених вимог закону і допускали випадки, коли у вироках: а) не зазначали вид покарання, від якого звільнявся підсудний, що призводило до необґрунтованого звільнення його як від основного, так і додаткового покарання; б) приймали рішення про звільнення від обох видів покарання.

Так, *Замостянський районний суд м. Вінниці* вироком від 30 травня 2011 р. засудив Ч. за ч. 1 ст. 368 КК на три роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності, строком на один рік. На підставі ст. 75 КК Ч. звільнено від відбування покарання (основного і додаткового) з випробуванням із встановленням іспитового строку два роки.

Інший приклад.

Хмельницький міськрайонний суд Вінницької області вироком від 13 травня 2011 р. засудив Р. за ч. 2 ст. 368, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 366 та ст. 70 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на два роки. На підставі ст. 75 КК Р. звільнено від відбування призначеного покарання (основного і додаткового) з випробуванням із встановленням іспитового строку два роки.

Санкцією всіх частин ст. 368 КК як до, так і після 1 липня 2011 р., крім основного покарання, передбачено й обов'язкове додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Розуміння суті та розмежування службових обов'язків, які виконувала винна особа, має значення не тільки для правильної кваліфікації злочину, а й для точного призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю, призначення якого за ст. 368 К є обов'язковим.

Слід мати на увазі, що суть такого покарання виражається в позбавленні засудженого права на посади, які він обіймав на момент злочину, і в тимчасовому обмеженні обіймати такі посади, оскільки не повинно визнаватися правильним і справедливим рішення про збереження за особою, визнаною винною в одержанні хабара, права обіймати посаду, повноваження та можливості якої були використані для одержання хабара. При цьому покарання повинно бути сформульовано судом таким чином, щоб засуджений був позбавлений можливості обіймати посади, які за своїм статусом і можливостями були аналогічні тій, на якій перебував винний при вчиненні злочину.

Аналіз судової практики засвідчив, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю призначалося судами майже у кожному випадку

засудження осіб за хабарництво, що відповідає меті покарання та спрямоване на досягнення ефективних результатів.

Так, Світловодський районний суд Кіровоградської області вироком від 26 вересня 2011 р. засудив О. за ч. 3 ст. 368 КК до п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями сектору митного оформлення та працівника правоохоронного органу, строком на два роки.

Суди, призначаючи додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, не завжди чітко вказують, які посади чи якою діяльністю конкретно заборонено займатися засудженому протягом визначеного вироком строку, що може спричинити певні труднощі у процесі виконання вироку.

Наприклад, Шепетівський міськрайонний суд Хмельницької області вироком від 28 грудня 2010 р. засудив К. за ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 368, ст. 70 КК на три роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в медичних закладах незалежно від форми власності всіх рівнів строком на один рік.

На підставі ст. 75 КК К. звільнено від відбування основного покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку один рік.

За апеляцією захисника засудженого апеляційний суд вирок у частині додаткового покарання змінив і призначив йому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю в закладах охорони здоров'я, що пов'язані з виконанням адміністративно-розпорядчих функцій, строком на один рік, тобто апеляційний суд правомірно конкретизував заборону.

Як убачається з наведених вище прикладів, суди до осіб, винних в одержанні хабарів, застосовують обов'язкове додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю в межах строку, передбаченого відповідною санкцією ст. 368 КК.

При застосуванні ст. 75 КК обов'язкове додаткове покарання у виді конфіскації майна суди не застосовували, що відповідає вимогам ст. 77 КК.

Трапляються випадки, коли суд, застосовуючи ст. 75 КК, у мотивувальній частині не обґрунтовує непризначення конфіскації майна, яке є обов'язковим додатковим покаранням, та не зазначає про це в резолютивній частині вироку.

Так, Краснодонський міськрайонний суд Луганської області вироком від 2 червня 2011 р.

визнав винним головного державного інспектора Державного технічного нагляду Краснодонської районної державної адміністрації Б. в отриманні поєднаних із вимаганням хабарів на загальну суму 2 тис. 763 грн за зняття з обліку та постановки на облік трактора й засудив винного за ч. 2 ст. 368 КК до позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, строком на два роки.

На підставі статті 75 КК Б. звільнено від відбування основного покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку один рік та з покладенням обов'язків, передбачених пунктами 2—4 статті 76 КК.

Аналогічні порушення були допущені у вироку Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області від 19 квітня 2011 р., яким землевпорядник Маломиколаївської селищної ради Антрацитівського району К. засуджений за ч. 2 ст. 368 КК до позбавлення волі строком на п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на три роки. На підставі статей 75, 76 КК засудженого звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки та з покладенням певних обов'язків.

У цих вироках суди в мотивувальній частині не наводили мотивів щодо рішення про незастосування обов'язкового додаткового покарання — конфіскації майна та не зазначили про це у резолютивній частині вироку.

З огляду на ці порушення вирок суду може бути визнано необґрунтованим відповідно до ч. 1 ст. 323 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК).

Таким чином, правильною є практика тих судів, які, мотивуючи у вироку рішення про незастосування обов'язкового покарання у виді конфіскації майна, посилаються на вимоги ст. 77 КК із зазначенням у резолютивній частині: «без конфіскації майна» та без посилання на ст. 69 КК.

У п. 19 постанови Пленуму № 7 Верховний Суд України роз'яснив, що коли додаткове покарання у виді конфіскації майна за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то у разі прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням воно не застосовується, оскільки ст. 77 КК передбачено вичерпний перелік додаткових

покарань, що можуть бути призначені у такому випадку, серед яких конфіскація майна відсутня. Приймаючи таке рішення, у вироку мають бути наведені відповідні мотиви. У такому разі посилятися на вимоги ст. 69 КК не потрібно.

Наприклад, Ровеньківський міський суд Луганської області у вироку від 3 жовтня 2011 р. щодо К. після висновку про можливість її виправлення без відбування покарання зазначив, що відповідно до ст. 77 КК додаткове покарання у виді конфіскації майна не призначається.

Аналогічно мотивував таке рішення Ново-псковський районний суд Луганської області у вироку від 20 жовтня 2011 р., яким голову КФГ «Білі Луки» К. засуджено за ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 364, ч. 2 ст. 368, ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 70, статтями 75, 76 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків або виконанням таких обов'язків за спеціальним повноваженням, на строк один рік.

Інший приклад.

Кам'янобрідський районний суд м. Луганська вироком від 22 вересня 2011 р. засудив першого заступника начальника Головної державної інспекції на автомобільному транспорті К. за ч. 2 ст. 368 КК із застосуванням статей 75, 76 КК до позбавлення волі строком на п'ять років із позбавленням права займатися службовою діяльністю в органах державної влади на строк один рік без конфіскації майна. Суд послався на вимоги ст. 77 КК як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах вироку.

Якщо практика призначення чи звільнення від додаткового покарання — конфіскації майна, не викликає зауважень, то стосовно призначення іншого виду покарання — позбавлення спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, такого сказати не можна. Аналіз засвідчив, що суди допускають неправильне застосування цього виду покарання.

Так, Ленінський районний суд м. Вінниці вироком від 18 листопада 2011 р. засудив Л. за ч. 1 ст. 368 КК до штрафу в розмірі 8 тис. 500 грн з позбавленням права обіймати посади в державних органах строком на три роки і на підставі ст. 54 КК позбавив спеціального звання лейтенанта служби цивільного захисту. Рішення суду в цій частині не було належним чином умотивовано.

Відповідно до ст. 54 КК особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за

вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу у разі засудження за тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Проте Л. був засуджений за злочин, який відповідно до вимог ст. 12 КК є злочином невеликої тяжкості.

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, урегульовано ст. 69 КК, частини 1 та 2 якої були доповнені реченнями відповідного змісту згідно із Законом від 15 листопада 2011 року № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», що набрав чинності 18 січня 2012 р.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 КК (у редакції, що діяла до 18 січня 2012 р.) за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин. У такому випадку суд не має права призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу.

Відповідно до ч. 2 ст. 69 КК (у редакції, що діяла до 18 січня 2012 р.) на підставах, передбачених у ч. 1 цієї статті, суд може не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу як обов'язкове.

У цій категорії справ суди не часто застосовують ст. 69 КК, а при її застосуванні в основному правильно зазначають у вироках наявність декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину.

Так, Первомайський міський суд Луганської області вироком від 20 червня 2011 р. засудив виконуючого обов'язки заступника начальника підприємства «Первомайськ-Сервіс» Р. за ч. 1 ст. 368 КК за одержання хабара у розмірі 2 тис. грн за укладення договору на транспортне обслуговування та на підставі ст. 69 цього Кодексу призначив покарання у виді штрафу в розмірі 8 тис. 500 грн без позбавлення права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями.

Застосувавши ст. 69 КК, суд врахував наявність таких пом'якшуючих обставин, як щире каяття у вчиненому, визнання вини та вчинення злочину вперше.

Інший приклад.

Теплицький районний суд Вінницької області вироком від 22 листопада 2011 р. засудив Ш. за ч. 1 ст. 368, ч. 1 ст. 366 КК із застосуванням статей 69, 70 КК до штрафу в розмірі 1 тис. 700 грн із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційних та розпорядчих функцій, а також посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю в органах державної влади, підприємствах, організаціях будь-якої форми власності, строком на один рік два місяці. Суд рішення про застосування до Ш. вимог ст. 69 КК і призначення основного покарання у виді штрафу нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції ч. 1 ст. 368 КК, мотивував тим, що Ш. вчинив злочини, які відповідно до ст. 12 КК є злочинами невеликої тяжкості, за місцем проживання характеризується позитивно, на утриманні має двох неповнолітніх дітей, раніше не судимий, щиро розкався у вчиненому, активно сприяв розкриттю злочинів, тяжких наслідків цими злочинами не завдано.

Але аналіз судової практики засвідчив, що не всі суди дотримуються вимог ст. 69 КК.

Приймаючи рішення про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у тому числі про непризначення обов'язкового додаткового покарання, суди у мотивувальній частині вироку не завжди зазначають про наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання, та про те, яким чином ці обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, а також в резолютивній частині вироку не посилаються на ст. 69 КК.

Так, Старобільський районний суд Луганської області вироком від 11 травня 2011 р. визнав винним лікаря-невропатолога неврологічного кабінету Старобільської поліклініки К. в отриманні від С. хабара в розмірі 450 грн за видачу йому листа неприцездатності та засудив його за ч. 1 ст. 368 КК до покарання у виді позбавлення волі строком на три роки із застосуванням ст. 69 КК без позбавлення права займатися лікарською діяльністю.

У цій справі суд визнав обставиною, що пом'якшує покарання, лише одну — щире каяття, що не відповідає вимогам ст. 69 КК.

Аналогічні порушення вимог ст. 69 КК допущені Ленінським районним судом м. Луганська, який у вироку від 10 листопада 2011 р. при призначенні

Л. покарання за ч. 3 ст. 368 КК визнав обставиною, яка пом'якшує покарання, також лише одну — щире каяття.

Вироком цього суду Л. визнано винною у тому, що вона, працюючи на посаді коменданта гуртожитку з покладенням на неї обов'язків паспортиста за сумісництвом, отримала від К. хабар у розмірі 1 тис. 500 грн за сприяння йому в реєстрації у гуртожитку. Л. засуджено за ч. 3 ст. 368 КК із застосуванням ст. 69 цього Кодексу до покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років.

У мотивувальній частині вироку суд висвітлив питання про звільнення підсудної від обов'язкового додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, але не зазначив про це рішення в резолютивній частині вироку.

Таким чином, унаслідок неправильного застосування судами кримінального закону, засуджені у цих справах особи залишилися працювати на посадах, які дали їм можливість одержати хабар.

Практика апеляційного розгляду справ про хабарництво

За результатами розгляду кримінальних справ зазначеної категорії апеляційні суди вироки судів першої інстанції скасовували та змінювали, зокрема й з підстав невідповідності призначеного судом покарання ступеню тяжкості злочину та особі засудженого внаслідок м'якості (суворості), а також внаслідок неправильного застосування кримінального закону.

Наприклад, Апеляційний суд Вінницької області ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах від 25 травня 2011 р. у справі за обвинуваченням О. за ч. 1 ст. 368, ч. 1 ст. 366 КК вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 1 квітня 2011 р. скасував та направив справу на новий судовий розгляд на тій підставі, що при призначенні засудженому покарання суд першої інстанції допустив неправильне застосування кримінального закону, а саме — всупереч вимогам ч. 1 ст. 75 КК суд першої інстанції звільнив засудженого від відбування як основного, так і додаткового покарання замість того, щоб звільнити від відбування тільки основного покарання. Крім того, під час розгляду справи суд допустив істотну неповноту судового слідства, оскільки не повною мірою дослідив особу винного та дані про його минулу судимість. Зокрема, в матеріалах справи відсутні

дані щодо сплати штрафу в дохід держави в розмірі 3 тис. 910 грн, до якого О. було раніше засуджено вироком Жмеринського міськрайонного суду від 22 липня 2010 р., що впливає на призначення засудженому остаточного покарання, а також вирок суду було скасовано через м'якість призначеного покарання, оскільки О. раніше притягувався до кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності, на шлях виправлення не став, не сплатив штраф за попереднім вироком, після цього вчинив злочин із використанням службового становища, у зв'язку з чим призначене йому покарання із застосуванням ст. 75 КК не відповідає ступеню тяжкості злочину та особі засудженого внаслідок м'якості.

Також Апеляційний суд Вінницької області ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах від 8 грудня 2011 р. у справі за обвинуваченням А. за ч. 1 ст. 368 КК скасував вирок Ленінського районного суду м. Вінниці від 21 жовтня 2011 р., а справу закрити на підставі п. 4 ст. 6 КПК, звільнивши останнього від кримінальної відповідальності на підставі п. «в» ст. 1, ст. 6 Закону від 8 липня 2011 р. «Про амністію у 2011 р.». А. обвинувачувався у вчиненні злочину невеликої тяжкості до набрання чинності зазначеним Законом, вину свою визнав, має двох неповнолітніх дітей, не позбавлений батьківських прав і не заперечує проти застосування амністії, тобто він є суб'єктом амністії.

Апеляційний суд зазначив, що відповідно до п. 4 ст. 6 КПК кримінальна справа не може бути порушена, а порушена справа підлягає закриттю, якщо акт амністії усуває застосування покарання за вчинене діяння. Однак усупереч вимогам кримінально-процесуального закону та Закону «Про амністію у 2011 році» суд першої інстанції постановив щодо А. обвинувальний вирок, у зв'язку з чим вирок суду було скасовано, а справу закрито через істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону.

Підставою скасування вироку і постановлення апеляційним судом нового вироку було неправильне застосування кримінального закону.

Так, Апеляційний суд Вінницької області у справі за обвинуваченням О. за ч. 2 ст. 368 КК вирок Тростянецького районного суду Вінницької області від 12 травня 2011 р. в частині призначеного покарання скасував і постановив новий від 27 липня 2011 р. на тій підставі, що суд першої інстанції неправильно застосував кримінальний закон при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення О. права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих

функцій лише в органах ДПА, хоча ст. 55 КК передбачає необхідність призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій на всіх державних підприємствах, установах, організаціях, що надалі не дасть їй можливості обіймати відповідні посади в інших державних підприємствах, установах, організаціях. Крім того, відповідно до ст. 54 КК апеляційний суд позбавив О. 2-го рангу державного службовця.

Інший приклад.

Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області вироком від 3 червня 2011 р. дії працівника правоохоронного органу Б. перекваліфікував з ч. 2 ст. 368 КК на ч. 1 ст. 368 КК та засудив за ч. 3 ст. 364 та ч. 1 ст. 368 КК до позбавлення волі строком на п'ять років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, пов'язаних із владними повноваженнями, строком на два роки, а на підставі ст. 54 цього Кодексу його позбавлено спеціального звання майора міліції. Відповідно до статей 75, 76 КК засудженого звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки.

Б. визнано винним у тому, що він 5 листопада 2010 р. вимагав та одержав від Г. хабар у розмірі 6 тис. грн за те, що не зареєстрував заяву про злочин, не провів у законному порядку перевірку та не притягнув останнього до кримінальної відповідальності.

Призначаючи покарання, міськрайонний суд урахував відсутність обставин, які обтяжують покарання, та наявність низки обставин, які пом'якшують покарання, а саме: щире каяття у вчиненому, до кримінальної відповідальності Б. притягується вперше, тривалий час працював у правоохоронних органах, проте на момент розгляду справи звільнений з посади, за місцем проживання та роботи характеризується позитивно, має батьків-пенсіонерів, на утриманні перебуває троє малолітніх дітей. Суд першої інстанції визнав ці обставини такими, що дають підстави для застосування ст. 75 КК, та дійшов висновку про можливість виправлення засудженого без ізоляції від суспільства, призначивши йому покарання з іспитовим строком три роки, на підставі ст. 76 КК зобов'язав його не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції й повідомляти зазначену інспекцію про зміну місця проживання, роботи, навчання і періодично з'являтися на реєстрацію до інспекції.

Апеляційний суд Кіровоградської області за апеляцією прокурора зазначений вирок суду скасував та 23 серпня 2011 р. постановив новий, яким призначив засудженому реальне покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді позбавлення волі строком на три роки без конфіскації майна та з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, пов'язаних із владними повноваженнями, строком на два роки.

Цей вирок апеляційного суду було переглянуто в касаційному порядку та ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 грудня 2011 р. залишено без змін.

Порушення вимог кримінального законодавства щодо призначення покарання стало підставою для скасування та зміни вироків (ухвал) Верховним Судом України.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалою від 23 березня 2011 р. за касаційною скаргою прокурора скасувала вирок і направила на новий судовий розгляд справу щодо Ч., який вироком Апеляційного суду Одеської області від 2 червня 2010 р. засуджений за ч. 2 ст. 368 КК до позбавлення волі строком на п'ять років із позбавленням права обіймати посади в судових органах України строком на три роки та із застосуванням ст. 54 КК — позбавлення 2-го кваліфікаційного класу судді.

На підставі ст. 75 КК Ч. звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки.

Ч. визнано винним у тому, що він як суддя Доманівського районного суду Миколаївської області 20 та 24 лютого 2009 р. отримав від підсудних О. та Т. 5 тис. грн хабара за призначення їм покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. О. і Т. притягнені до суду за вчинення злочину, склад якого передбачено ч. 3 ст. 185 КК.

Переглядаючи вирок за касаційним поданням прокурора, який просив скасувати вирок у зв'язку із неправильним застосуванням статей 75, 77 КК, касаційний суд частково погодився з доводами подання і зазначив таке.

Відповідно до положень ст. 75 КК у випадку призначення одного із основних покарань, передбачених цією нормою, суд з урахуванням тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи вправі звільнити засудженого від відбування покарання з випробуванням. Але при цьому не може звільнити його від відбування додаткового покарання. Навпаки, згідно зі ст. 77 КК при ухваленні такого рішення суд може призначити

окремі додаткові покарання, з-поміж них і ті, що були обрані у цій справі, — позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення кваліфікаційного класу судді.

Наведене дає підстави вважати, що суд при призначенні покарання Ч. неправильно застосував кримінальний закон, у зв'язку з чим вирок апеляційного суду було скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд.

Інший приклад.

Деснянський районний суд м. Чернігова вироком від 23 червня 2010 р. засудив П. за ч. 2 ст. 368 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, строком на три роки та з конфіскацією 1\2 майна, яке є його власністю.

На підставі ст. 75 КК його звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки.

Апеляційний суд Чернігівської області вироком від 5 жовтня 2010 р. вирок місцевого суду щодо П. у частині призначеного покарання скасував та призначив покарання за ч. 2 ст. 368 КК із застосуванням ст. 69 КК у виді позбавлення волі строком на чотири роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, строком на два роки та з конфіскацією всього майна, яке є його власністю.

На підставі ст. 54 КК П. позбавлено 7-го рангу п'ятої категорії державного службовця.

П. засуджено за те, що він, працюючи начальником управління Держкомзему в м. Чернігові, 23 березня 2010 р. одержав від М. хабар у розмірі 1 тис. 500 доларів США за сприяння у виділенні земельної ділянки для ведення садівництва.

Касаційна скарга захисника К. про зміну вироку і застосування щодо П. ст. 75 КК задоволена частково з таких підстав.

Відповідно до вимог закону щодо загальних засад призначення покарання суд, обираючи покарання, повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Обираючи П. покарання, суд апеляційної інстанції не дотримався вимог статей 65—67 КК. Дійшовши обгрунтованого висновку про м'якість призначеного П. покарання із застосуванням ст. 75 КК та необхідність із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого ним злочину призначення йому покарання з його реальним відбуванням у місцях позбавлення волі, суд не повною мірою врахував дані про особу та стан здоров'я засудженого і

призначив йому надто суворе покарання. Зокрема, суд не врахував, що П. має тривалий стаж роботи на різних посадах в органах державного управління, характеризується виключно позитивно, раніше не притягувався до відповідальності, має хронічні захворювання, що підтверджуються відповідною медичною довідкою.

З урахуванням наведеного колегія суддів Верховного Суду України змінила вирок щодо П. та із застосуванням ст. 69 КК пом'якшила покарання до одного року шести місяців позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, строком на два роки та з конфіскацією всього належного йому майна. У решті вирок залишено без змін.

Аналіз судової практики засвідчив, що суди, за винятком деяких випадків, вимоги статей 23 та 23² КПК щодо з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, не виконували і реагування на них окремими ухвалами (постановами) не було. Лише деякі місцеві суди у кримінальних справах про хабарництво реагували окремими постановами.

Так, Ленінський районний суд м. Вінниці у кримінальній справі за обвинуваченням К. за ч. 2 ст. 368 КК виніс окрему постанову начальнику Вінницького РВ УМВС України у Вінницькій області щодо формального ставлення керівництва до добору, підготовки та розстановки кадрів, незадовільного проведення профілактичної роботи щодо попередження злочинності серед особового складу слідчих слідчого відділу Вінницького РВ УМВС у Вінницькій області.

Цей же суд у кримінальній справі за обвинуваченням К. за ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 368 КК виніс окрему постанову начальнику Ленінського РВ УМВС України у Вінницькій області щодо необхідності підвищення контролю за особовим складом

та проведення профілактичної роботи щодо попередження аналогічних злочинів.

З метою підвищення рівня оперативності та якості розгляду кримінальних справ зазначеної категорії апеляційні суди періодично проводять узагальнення судової практики розгляду кримінальних справ про злочини з ознаками корупційних діянь, зокрема про одержання хабара.

Результати узагальнень, зокрема щодо строків та якості розгляду кримінальних справ про хабарництво, обговорюються на регіональних семінарах суддів. Крім того, судді апеляційних судів надають методичну та практичну допомогу суддям місцевих судів у застосуванні законодавства, у тому числі й із виїздом на місця.

За повідомленнями районних судів, питання, що стосуються оперативності та якості розгляду кримінальних справ зазначеної категорії, періодично розглядається на нарадах при голові суду, а також щороку обговорюються на нарадах, присвячених підсумкам роботи суду.

Результати проведеного аналізу свідчать, що суди загалом правильно вирішують питання щодо призначення покарання у справах про хабарництво.

У більшості випадків суди дотримуються закріпленого у ч. 2 ст. 65 КК принципу доцільності покарання, тобто засудженій особі призначається покарання, яке необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів.

Водночас у практиці судів ще мають місце недоліки та помилки. Деякі суди при призначенні покарання допускають неправильне застосування кримінального закону, але за відсутності апеляцій учасників процесу вирокі місцевих судів залишаються без змін. За наявності відповідного оскарження такі недоліки та помилки виправляють суди вищого рівня.